

Punts d'interès

1 | Pont del Rossinyol

Patrimoni arquitectònic

Aquest pont travessa el torrent del Rossinyol i ens dona una benvinguda elegant al conjunt històric de Sant Miquel del Fai. L'any 1576, Gregori XIII va unir el priorat de Sant Miquel del Fai a l'ardiaconat major de la Catedral de Girona, que en aquells moments ocupava Jaume d'Agullana. Així, el priorat de Sant Miquel del Fai va quedar secularitzat, però la butlla papal n'exigia la dignificació. L'ardiac Agullana s'esmerçà per aconseguir aquest mandat i va construir el pont del Rossinyol, però també el pas de la Foradada, l'entrada fortificada i el casal prioral d'estil gòtic. El pont es va alçar el 1592 i facilità l'accés al monestir, que fins llavors es feia per les escales de Sant Miquel; uns graons de fusta fets a partir d'estaques clavades a la paret i que es tractava d'un accés que ja al segle XIV provocà les protestes d'alguns parroquians.

El pont del Rossinyol és d'estil romànic i, si l'observem amb deteniment, podem apreciar la seva tipologia constructiva d'esquena d'ase, caracteritzada per un arc de mig punt clarament rebaixat. El pendent de la seva calçada varia: és més petit a la banda d'entrada del pont i més accentuat al cantó oposat, d'accés al complex històric. L'intradós o la sotavolta, és a dir, la superfície inferior i

còncava de l'ull del pont, està formada per peces força regulars. El paviment és heterogeni, amb trams de còdols del riu, llosetes de pedra i llambordins. Si ens hi fixem, podem veure la presència de trompes a banda i banda de l'arrencada de l'arc. Les trompes són petites voltes que serveixen de solució constructiva per descarregar l'arc.

Vegetació i flora

Abans de creuar aquest pont parem atenció al rierol que li dona nom. El riu Rossinyol o torrent de Roca Gironella neix al municipi de Sant Martí de Centelles (Osona) i forma part de la conca hidrològica del Besòs. La seva aigua desguassa al riu Tenes, just al dessota de Sant Miquel del Fai. Aquests dos rius conformen el paisatge fluvial que singularitza el paratge.

Les gatelledes (boscos o bosquines de *Salix atrocinerea*) són els boscos de ribera més abundants d'aquest curs d'aigua. En fondalades i marges del Rossinyol es fan un gran nombre d'espècies llenyoses caducifòlies. Per la seva raresa local, destacaríem alguns peus isolats d'auró blanc (*Acer campestre*) i de trèmol (*Populus tremula*).

Als tolls propers al riu, aprofitant la riquesa de carbonats, s'hi fan les asprelles (*Chara* spp.), si bé aquestes poblacions són d'extensió fluctuable i sempre supeditades a la variabilitat de cabals i al risc d'aiguats. La seva presència indica aigües netes.

A prop del pont del Rossinyol, amb una mica de sort, potser hi localitzarem algun rodal d'una planta rupícola, com l'orella d'os (*Ramonda myconi*). Aquesta espècie abunda als Pirineus, però és força rara a la conca del Besòs, on es limita a les muntanyes calcàries de la Serralada Prelitoral i específicament en roques ombrívols i molsoses.

Fauna

La vegetació de ribera propicia l'aparició de diferents espècies de fauna vinculades amb més o menys necessitat d'ambients humits. D'aquesta manera, destaca la presència i abundància de papallones com la nimfa dor-

ment (*Nymphalis polychloros*), la papallona de la c blanca (*Polygonia c-album*), la nimfa mediterrània (*Limenitis reducta*) o la tornassolada petita (*Apatura ilia*). Entre els amfibis, la granota verda (*Pelophylax perezii*) n'és l'espècie més abundant; mentre que ofidis aquàtics com la serp d'aigua (*Natrix maura*) o la serp de collaret (*Natrix natrix*) també són presents al Rossinyol.

Gràcies a l'abundància d'insectes pròpia dels medis fluvials és molt freqüent la presència dels ratpenats aquàtics, que els capturen sobrevolant sense descans la làmina d'aigua.

El blauet (*Alcedo atthis*), la cuereta blanca (*Motacilla alba*) i el rossinyol bord (*Cettia cetti*) són algunes de les espècies d'aus lligades als ambients aquàtics que podem veure o sentir a prop del riu Rossinyol. Recentment, també s'hi ha detectat algun exemplar de tord ala-roig (*Turdus iliacus*); una espècie hivernant gens infreqüent a la Catalunya humida i septentrional, però més aviat escassa cap al sud.

2 | Pas de la Foradada

Un cop hem creuat el pont del Rossinyol ens trobem el pas de la Foradada. Es tracta d'un pas natural entre parets rocoses, on es va construir un arc que feia de porta d'accés a l'espai del monestir. L'arc es va construir el 1592, igual que el pont, i és d'arc rodó, amb carreus i una dovella central. La dovella és la peça trapezoidal situada al punt central i superior de l'arc i servia per tancar-lo. A la part superior de l'arc i per la seva cara nord, hi trobem un coronament recte amb carreus rectangulars. A la part central es conserva un element escultòric amb l'escut eclesiàstic, amb capel i dues borles a cada costat i la inscripció EXITUS HUIS... RUS JOPIIS-SDOS SAN PUJOLAR-1790 HIERONIMUS MAURI SCULPIT MAGISTER BARCINONE. El text recull el nom del seu escultor, Hieronimus Mauri, mestre barceloní. A la banda oposada, hi ha una llinda amb una altra inscripció: DURANTE VENEPLACITO ARCHIDIACHONI MINORIS SEDIS GERUNDENSIS, DOMINI MEI, SUM APERTUM, 1592. Aquestes paraules recorden que l'arc es va construir sota la tutela de l'ardiaconat major de la Catedral de Girona. En aquell moment l'ocupava Jaume d'Agullana, motiu pel qual sota la inscripció s'hi representen tres agulles, pròpies de l'escut heràldic dels Agullana.

3 | Portalada fortificada

L'obertura del pas de la Foradada va obligar a tancar l'entrada nord de l'espai. Aquest és l'origen de la portalada fortificada actual, que possiblement es construí a finals del segle XVI i que va patir moltes modificacions successives. Així, al segle XIX, sembla que hi havia una campana situada al pis superior de la torre que s'aixe-

cava damunt la porta; mentre que a principis del segle XX sobresortia un matacà sobre la porta. El matacà es transformà posteriorment en l'actual finestra. Al costat del matacà hi havia hagut una fornícula amb una imatge, possiblement de sant Miquel.

Superada la portalada fortificada, ens trobem una plaça davant la Casa Prioral. Aquesta plaça està encaixada entre els murs de la roca que fan de paret de suport de la mateixa plaça i de la Casa Prioral. Al costat de la plaça, hi ha diversos canals que formen basses i condueixen l'aigua a través de la roca.

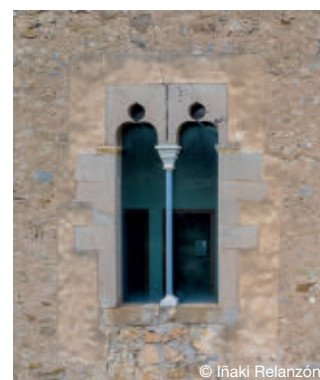
4 | Casa Prioral

Situada a la plaça de l'Abadia, la Casa Prioral era l'edifici que acollia el prior i les dependències on vivia la comunitat de monjos benedictins. Es tracta d'un casal d'estil gòtic amb una estructura pràcticament quadrada i una coberta a dues aigües. L'edificació no ha patit grans modificacions al llarg de la història i es considera que es va construir entre finals del segle XVI i principis del XVII.

Val a dir que la construcció inicialment es considerà del segle XV, arran de les publicacions d'Antoni Pladevall

(1991), però actualment es discuteix aquesta datació. Hi ha diferents elements arquitectònics i situacionals que ens condueixen directament a formular la hipòtesi que la construcció s'hauria començat durant el priorat de Jaume d'Agullana a finals del segle XVI i acabat durant el mandat del seu successor, Bernat de Cardona, al primer terç del segle XVII. Una de les proves que dona força a aquesta hipòtesi la tindriem a l'edifici de la Pia Almoïna de Girona, actual Col·legi d'Arquitectes, molt modificat durant l'ardiaconat d'Agullana. La façana de la Pia Almoïna manté una gran semblança amb la Casa Prioral. Per exemple, les finestres coronelles; és a dir, les finestres dividides en dues o tres obertures separades per columnetes, tenen la mateixa estructura i disseny que les de Sant Miquel del Fai. Això fa pensar que Jaume d'Agullana hauria pogut inspirar-se en aquest edifici a l'hora de projectar el Casal de Sant Miquel o fins i tot impulsar les reparacions dels dos edificis de forma simultània.

L'actual cos rectangular de dos pisos que es troba adossat a les façanes nord i oest no s'ha pogut datar amb exactitud. Es creu que es va afegir entre els segles XVII i XVIII. Aquest edifici afegit tenia inicialment una coberta a una aigua.

Pel que fa als usos de la casa, gràcies a un inventari notarial del 1717, tenim molta informació de les funcions de les diverses dependències del casal. De baix a dalt tindriem primer de tot el semisoterrani, amb una habitació per al servei, un petit celler i la quadra dels animals. A sobre, a la planta baixa, s'hi trobava la cuina, localitzada a la part central per escalfar tota la Casa Prioral. Al voltant de la cuina hi havia el menjador, l'entrada a l'edifici amb l'escala per accedir al primer pis i un seguit d'estances. Aquestes estances servien de magatzems i de zones de treball. N'hi havia una, la coneguda com "la cambreta", que era accessible des de la cuina i servia de dormitori. La cambreta conserva el sostre enteixinat, amb decoracions de flors de card pintades i manté una gran semblança amb les pintures de la capella del Molí de Blancafort de la Garriga, de 1674. L'escala per accedir a la primera planta des de l'entrada principal va ser motiu d'admiració per a molts arquitectes de l'època en la visita que Víctor Balaguer feu al Fai. El motiu rau en la

manca d'estrep a la part superior de l'escala, fins al punt que molts demanaven desmuntar-la per saber com havia estat construïda. Actualment, hi ha tres bigues volades que es van col·locar per reforçar la volta de l'escala.

Més amunt, l'espai del primer pis es repartia entre quatre cambres. A un costat del distribuïdor n'hi havia dues i la comuna, que evacuava directament fora de l'edifici per la seva façana oest. Una de les cambres era la cambra del prior, reservada per a quan els ardiaques de Girona visitaven Sant Miquel del Fai. Al costat oposat del distribuïdor hi havia dues estances més, que avui dia en fan una de sola per l'eliminació de la paret mitgera. Una d'aquestes, l'orientada a sud-est, s'anomenava "la cambra pintada", segurament per alguna decoració artística avui desapareguda. En aquesta habitació dormia el sacerdot de Sant Miquel del Fai i s'hi custodiava l'arxiu del priorat. L'altra cambra, actualment fusionada a la cambra pintada, acollia els passavolants que demanaven fer nit al priorat. Hom creu que l'últim pis de la Casa Prioral eren les golfes, però no tenim informació sobre les seves funcions, ja que a l'inventari notarial de 1717 no s'esmenten.

La història del priorat de Sant Miquel del Fai acaba l'any 1841, amb la desamortització que va impulsar el General Espartero. Fou llavors que el priorat va passar a ser propietat de l'Estat. Això comportà la supressió del culte a les esglésies de Sant Miquel del Fai; mentre que la Casa Prioral s'adaptà als nous usos d'allotjament i restaurant per a visitants.

5 | Cingles i balmes

Hi ha dos elements essencials que conformen el paisatge de Sant Miquel del Fai: els cingles i les balmes. Els cingles són les parets verticals i estan formades per roques sedimentàries com els gresos, les margues i els conglomerats. Les balmes, en canvi, són cavitats naturals oberetes per l'acció erosiva de l'aigua.

Malgrat la gran extensió de les cingleres de l'espai, la flora estrictament rupícola —és a dir, la que viu a les roques— no és gaire diversa, possiblement per la manca de parets orientades al nord i pel tipus de substrat del lloc. Així, tret d'algunes falgueres banals com la falzia roja (*Asplenium trichomanes*) i l'herba pigotera (*Polypodium vulgare*), com a plantes estrictament rupícoles hi tenim l'herba freixurera (*Sarcocapnos enneaphylla*) i la falzia blanca (*Asplenium ruta-muraria*). Com a endemismes d'interès hi trobem la linària origanifòlia (*Chaenorhinum origanifolium* spp. *cadevallii*) i l'orella d'os (*Ramonda myconi*). Per contra, la flora que es fa als pedregars, replans i codines és més diversa, i hi destaca l'abundància de dues espècies rares a Catalunya: la canyaferla (*Ferula communis*) i la centàurea intibàcia (*Centaurea intybacea*). Són també ambients on es fan nombroses espècies de crespínells (*Sedum* sp.), el marcet (*Dipcadi serotinum*), l'all bord (*Allium sphaerocephalon*), el borrysol (*Arenaria serpyllifolia*), la farigola borda (*Coris monspeliensis*) o l'herba de Sant Jordi (*Centranthus ruber*).

Les parets rocoses són l'ambient triat per moltes aus, que conformen la comunitat faunística de més interès del paratge. La llista d'espècies lligades a aquest hàbitat és llarga, amb aus com l'àguila cuabarrada (*Aquila fasciata*), el ballester (*Tachymarptis melba*), el corb (*Corvus corax*), la merla blava (*Monticola solitarius*), el roquerol (*Ptyonoprogne rupestris*), el pardal roquer (*Petronia petronia*), la xixella (*Columba oenas*) i el pela-roques (*Tichodroma muraria*), aquesta última espècie hivernant.

Les parets rocoses que singularitzen Sant Miquel del Fai són l'ambient triat per moltes aus, que conformen la comunitat faunística de més interès del paratge. La llista d'espècies lligades a aquests hàbitats és llarga, amb aus com l'àguila cuabarrada (*Aquila fasciata*), el ballester (*Tachymarpis melba*), el corb (*Corvus corax*), la cotxa fumada (*Phoenicurus ochruros*), la merla blava (*Monticola solitarius*), l'oreneta cuablanca (*Delichon urbicum*), el roquerol (*Ptyonoprogne rupestris*), el pardal roquer (*Petronia petronia*), el cercavores (*Prunella collaris*) i la xixela (*Columba oenas*). Això fa palesa la importància que té fer una gestió curosa del paratge de Sant Miquel del Fai, per garantir la protecció i conservació de l'ornitofauna. Altrament, prospeccions recents també han confirmat la presència del falcó mostatxut (*Falco subbuteo*), del gamarús (*Strix aluco*), de l'enganyapastors (*Caprimulgus europaeus*) i d'espècies hivernants com el pela-roques (*Tichodroma muraria*).

6 | Església de Sant Miquel

Tot sembla indicar que l'any 1006 l'església romànica de Sant Miquel ja estava consagrada, tot i que no es conserva cap document que ho certifiqui. Si fos així, al llarg dels nou anys anteriors s'hauria impulsat la construcció del temple. Es tracta d'una construcció troglodítica construïda sota una gran balma.

La planta té una nau acabada per l'extrem oriental amb un absis semicircular irregular. L'accés actual, a migdia, és una portalada d'arc de mig punt amb una arquivolta senzilla acabada amb dues columnes a cada costat i

amb peus i capitells decorats amb motius florals. El sostre de l'església és la mateixa balma. L'interior ha estat molt modificat, sobretot a finals dels segles ^{xvi} i ^{xix}. També a la façana de migdia s'aixeca una espadanya baixa, ja que la inserció de l'església a la balma feia impossible situar-la al damunt. A mitjan segle ^{xviii} el sistema de voltes del presbiteri i el de les capelles (des del segle ^{xiv} i ^{xv} se'n documenten tres) ja s'havia construït. Les voltes tenen una inspiració renaixentista i els punts d'unió de les voltes acaben amb dues claus de volta. El claustre de Sant Miquel forma un passadís situat just davant de la façana de l'església.

7 | Salt del Rossinyol

El salt del Rossinyol el forma aquest riu quan l'aigua s'estimba des dels cingles de Bertí, a prop de la Casa Prioral. Als seus peus s'obre una gran balma coneguda com la cova de Sant Miquel.

El Rossinyol és un riu de la conca del Besòs que neix al terme de Sant Martí de Centelles (Osona), travessa Sant Quirze Safaja (Moianès) i desguassa en el Tenes, al municipi de Bigues i Riells del Fai (Vallès Oriental). És justament en el trànsit entre aquests dos darrers municipis que l'aigua davalla els cingles de Bertí i forma un dels salts d'aigua emblemàtics d'aquest paratge, el salt del Rossinyol.

Des de dalt de la cinglera fins a la vall de Sant Miquel, el Rossinyol descendeix un centenar de metres de desnivell fent diversos salts. El salt d'aigua o falla (del llatí *fallium* o caiguda d'aigua d'un cingle) és l'origen etimològic de Sant Miquel del Fai.

En els anys secs, el paisatge és ben diferent, amb un salt d'aigua reduït a un rajolí, a voltes inexistent, que contrasta amb les fotografies dels anys setanta del segle XX, quan la bassa que hi ha sota el salt era utilitzada com a piscina.

8 | Cova de Sant Miquel

La cova de Sant Miquel, també coneguda com a “cova fosca” o “cova del drac” es va descobrir el 1836 i està constituïda per una única galeria de direcció NE-SO i paral·lela a la cinglera. Presenta un desnivell pràcticament nul i un recorregut total d'uns 50-60 metres de longitud. Es tracta d'una cova formada a partir de tova calcària. La tova calcària és el producte de la precipitació del carbonat de calci en aigua a temperatura ambient i sovint conté microorganismes. Molts cops s'ha utilitzat erròniament i com a sinònim del terme travertí, que fa referència a carbonats que es precipiten en aigües hidrotermals, calentes i normalment sense microorganismes.

Dins els dipòsits de toves calcàries presents a la vall del Tenes s'han desenvolupat dues tipologies de coves: les coves formades dins dels cossos tovacis i les coves formades en balmes. Les primeres són conseqüència del creixement irregular de les toves i de la gran porositat que presenten, que fa possible que dins les toves s'hi formin cavitats. Com que les toves són roques fàcils de tallar, habitualment aquestes cavitats han estat aixamplades per l'activitat humana, i s'hi han excavat galeries i cambres per generar espais per a usos diversos.

Un segon model de coves es forma com a resultat del creixement d'una cortina de toves just davant d'una balma. La cova de Sant Miquel en seria un bon exemple.

En aquesta cova la tova ha acabat cobrint tota la balma. Es tracta de creixements de toves que tenen un desenvolupament vertical en el sentit de la gravetat i que formen parets que acaben aïllant les balmes de l'exterior i hi deixen una cavitat al darrere. Una vegada la balma queda aïllada de l'exterior, s'hi desenvolupa un ambient càrstic amb formació d'estalagmites i estalactites que cobreixen la part interna de les parets.

La cova no té potencial arqueològic, ja que ha estat completament modificada amb estructures modernes i infraestructures per fer-la visitable, però té un alt interès didàctic pels processos geològics actuals de formació de toves calcàries.

Un dels grups zoològics més interessants presents a Sant Miquel del Fai són els ratpenats. Entre les espècies que hi viuen destaquen les més vulnerables, bàsicament cavernícoles, com el ratpenat de cova (*Miniopterus schreibersii*), trobat a la cova de Sant Miquel; els tres ratpenats de ferradura (el gros, *Rhinolophus ferrumequinum*; el mediterrani, *R. euryale*, i el petit, *R. hipposideros*); o algunes espècies de ratpenats raters com el de musell llarg (*Myotis myotis*), el de peus grossos (*M. capaccinii*), el d'aigua (*M. daubentonii*) o el d'orelles dentades (*M. emarginatus*). Aquests ratpenats cavernícoles estrictes ens aporten in-

formació de possibles colònies residents en altres cavitats i balmes de l'Espai Natural de Sant Miquel del Fai. La identificació del *Rhinolophus euryale* és especialment important, ja que es coneixen pocs refugis potencials per a aquesta espècie, actualment una de les més amenaçades.

9 | Plaça del Repòs

© Iñaki Relanzón

La serenitat d'aquesta tranquil·la raconada de Sant Miquel del Fai dona un nom ben merescut a la plaça. L'indret convida a un moment de quietud a totes les persones que visiten el paratge. Ho fa en companyia de Josep Pla, recordat amb una estàtua de bronze de l'artista Tomàs Atienza. L'escultura, asseguda en un banc de pedra, ens recorda que aquests paisatges foren font d'inspiració d'alguns escrits de Pla. Difícil no asseure's a prop seu per meditar, recordar o simplement badar.

L'any 1971 Josep Pla es referia a Sant Miquel del Fai a la seva *Guia de Catalunya* i, amb el seu habitual to burleta i esmolat, comentava:

«A Sant Miquel del Fai hi ha un edifici que fou cenobi i una cascada. Aquest accident és produït pel riu Tenes, que neix a la Collada, prop de Collsuspina, a 935 metres sobre el mar. Fins al Molí de Llobateres, aigües avall de Sant Quirze Safaja, corre per una vall relativament oberta; però a partir d'aquest punt penetra en una profunda falç formant un dels paisatges més asprius de la comarca i acaba per saltar, després que se li ha unit un afluent, el Rossinyol, per les cascades de Sant Miquel del Fai. A la part baixa de Catalunya, no es pot dir que hi abundin les cascades; però, com que hem de tenir de tot, Sant Miquel del Fai s'encarrega de produir la cascada, que és una atracció molt curiosa.

El país és insospitat. Es tracta d'una incisió profunda en forma de V enfonsada entre faixes verticals d'una superba alçària. Abandonàrem la carretera i a peu per un camí (dolent) arribàrem a l'indret memorable. Un pont vell ens conduí al mirador obert a la roca viva. D'allí estant veiérem el vell cenobi, que avui és un hotel suspès a la muntanya; uns forats oberts en el mur rocós i al fons una vall molt estreta, amb tot d'orenetes que, xisclant, la sobrevolaven. El que no veiérem enlloc fou la cascada. Davant aquesta contrarietat, interrogàrem una dona del país i em digué:

— La cascada existeix, però només funciona els diumenges. Avui és dimecres, comprèn? Vostè ha vingut un mal dia.

© Iñaki Relanzón

Vaig quedar estupefacte. Mai no hauria sospitat l'existència de cascades d'horari fix, intermitent i setmanal. La impetuosa descripció de la cascada feta per Víctor Balaguer —penso— ha quedat molt malparada.

— Llavors aquesta és una cascada setmanal, com les revistes il·lustrades i els partits de futbol... —que jo vaig dir a la dona.

— Si vostè fos mestre i hagués vingut amb les criatures de l'escola, no vull pas dir que no els l'haguessin ensenyada. Ho solen fer quan arriben els nens o nenes amb els seus mestres. Altrament, la cascada només funciona els diumenges, quan hi ha gent, perquè seria llàstima que els qui han pujat per veure-la es quedessin amb un pam de nas.

— Aquesta és, doncs, una cascada setmanal corregida per les exigències de la pedagogia. És divertit...

— Es veu que vostè es diverteix amb ben poca cosa —em digué la dona. Aquí hi ha poca aigua, i, la poca que hi ha, la necessitem per a regar i per a fer una mica d'electricitat. Ara no es pot pas viure sense l'electricitat. Però el cas és que no vol ploure, i no hi haurà cascada ni els diumenges, ni per als nens i les nenes dels col·legis. Si no plou, fumut cascada...

I no vaig poder veure la cascada de Sant Miquel del Fai. És un accident geogràfic que està agonitzant».

10 | Llac de les Monges

© Susanna Ginesta

A prop de la plaça del Repòs i mig amagada sota la penya tenim una petita bassa d'aigua d'aigües cristal·lines, el llac de les Monges. Es tracta d'una balma inundada amb aigües cristal·lines. Per poder veure'l ens hi hem d'acostar força i ben ajupits.

El nom que pren el llac es relaciona amb una llegenda de l'indret. La història ens parla d'un convent de monges que es va esfondrar amb la caiguda d'un llamp durant una terrible tempesta. Aquest fou el càstig per una nit de disbauxa que les monges havien compartit amb uns cavallers, que s'hi aixoplugaven després d'una dura jornada de caça.

11 | Salt d'aigua del Tenes

© Iñaki Relanzón

El riu Tenes marca el seu pas per Sant Miquel del Fai amb un salt d'aigua de 300 m d'alçària. Tot i pertànyer al terme municipal de Bigues i Riells, el punt superior del salt es troba a la confluència dels termes municipals de Bigues i Riells, Sant Feliu de Codines i Sant Quirze Safaja. El salt es forma amb la caiguda del Tenes des del cingle del Fitó. Darrere la cortina d'aigua, una galeria ens hi permet el pas. Allà hi trobem estalactites, estalagmites i cortines de pedra.

Entre els elements geològics singulars que acompanyen el salt del Tenes, hi destaquen toves calcàries que actualment estan en un procés de formació permanent. Es reconeixen pels abundants dipòsits calcaris amb morfologies clarament verticals.

Als àmbits de degotall dels salts d'aigua hi trobem comunitats vegetals de gran interès. Hi abunden les molses amb poblacions d'espècies de falgueres com les capil·leres (*Adiantum capillus-veneris*).

12 | Antiga porta d'accés

Un cop passat el salt d'aigua del Tenes comença el camí que ens duu a l'ermita de Sant Martí. Com a elements d'interès del camí, primer hi trobem la porta que antigament servia d'accés al priorat; és a dir, abans que s'obris l'accés actual pel pont del Rossinyol i el pas de la Foradada. Aquesta portalada té la mitja arcada de la banda dreta construïda amb carreus tallats i regulars, on encara es conserven part de les frontisses de la porta, avui dia inexistent. En canvi, la part esquerra de la porta aprofita la pedra natural i res fa pensar que anteriorment

hi hagués carreus. Seguint el camí i abans d'arribar a l'ermita de Sant Martí, per sobre del camí s'identifica un conducte de ferro de grans dimensions, rovellat i cobert per la vegetació. Aquest tub duia l'aigua del Tenes fins a la central elèctrica que hi ha al fons de la vall.

13 | Ermita de Sant Martí

L'ermita de Sant Martí és un edifici d'estil romànic d'una única nau de volta de canó apuntada, amb un absis semicircular i una coberta a dues aigües. La porta d'arc de mig punt se situa a migdia. L'ermita conserva les restes de l'inici d'un campanar d'espadanya, on hi continuen havent dos travessers de fusta per sostenir les campanes, avui dia desaparegudes. Precisament la volta apuntada de la nau permet datar la seva construcció en una forquilla que aniria del segle XII al XIII. Tanmateix, l'any 877 ja es documenta per primera vegada un centre de culte amb una data de fundació incerta i que podria correspondre a l'ermita de Sant Martí.

L'interior presenta un revestiment de guix i morter, llevat de l'absis, que és de pedra vista. Darrere l'altar es conserva una reproducció d'una part de les pintures originals amb escenes de la vida de sant Martí i la figura del bou alat que representa sant Mateu. El presbiteri està separat de la nau per una reixa acabada en forma de puntes de llança. Les pintures pertanyen a l'estil gòtic lineal molt primerenc.

El 1576 el priorat del Fai es va unir a l'ardiaconat major de la Catedral de Girona, aleshores regentat per Jaume d'Agullana. Segons sembla, aquesta unió no va comportar canvis importants per a la capella de Sant Martí.

Finalment, a mitjan segle XIX l'església en va perdre la propietat, molt probablement durant la desamortització d'Espartero de 1841.

des per l'home. La presència de guixots fets a principis del segle XX, coberts ara per calcita encara translúcida, ens permet assegurar que ha calgut un segle perquè es formés aquesta capa de material. Malauradament, les modificacions que ha patit la cova n'han fet perdre el potencial arqueològic.

14 | Cova de les Tosques

La cova de les Tosques, del Bon Pastor o de Sant Martí té un desnivell acumulat de 22 metres i una longitud de 120 metres. Aquesta cova s'ha format dins de toves, que són materials porosos que permeten la formació de cavitats al seu interior. La cova presenta modificacions artificials (escales, galeries, cambres, etc.), ja que les toves són roques fàcils de tallar. La precipitació de calcita no s'atura i el creixement dels cossos tovacis segueix. En determinats espais de la cova es pot observar un creixement de calcita sobre superfícies de roca treballa-

Mapa dels punts d'interès

